سوریالیزم ... ئاهەنگ حسن

"سوریالیزم کە بە واتای ئازاد بوون و کرانەوەی ئەدەب و هونەر دادەنرێت کە لە سەرەتاکانی دەیەی دووەمی سەدەی بیستەم، وەک تەوژمێکی ئەدەبی شوێنی خۆی گرت. خودی ئەم وشەیەش لە دوو بەش پێک دێت: (sur) کە بە واتای (سەرەوە، سەروو، باڵا) دێت و (real)یش بەواتای (واقیع، حەقیقەت) دێت، هەروەهاکەی وشەکەش بەواتای (سەرووی واقیع، لەودیو واقیع) دێت"١. هۆکاری سەرەکی سەرهەڵدانیشی دەگەڕێتەوە بۆ "ڕووداوانی جەنگی دووەمی جیهانی لەسەرەتاکانی سەدەی ڕابردوو، ئەو جەنگەی کە لە سەختی و بەربڵاویدا پێشووتر وێنەی نەبووە، بووە هۆکاری بێ ئومێدی ڕەشبینی مرۆڤایەتی"٢ و سەرهەڵدانی دەنگی یاخی و نارازی و تەوژمێک بە ناوی دادایزم، کە "بریتیی بوو لە لادان و ڕەتکردنەوەی کۆی ئەو ڕێبازو تەوژمانەی کە پێشووتر بوونیان هەبووە، چونکە دادایزم جوڵانەوەیەکی فەلسەفی و گاڵتەجاڕی بوو و بایەخی هەمووشتێکی ئینکار دەکرد"٣ واتە دادایزم تفی لە واقیع کرد و هەمووی ڕەت کردەوە و هیچ چارەسەرێکی پێ نەبوو.

لەبەرئەوە بنیادنەری سوریالیزم "ئەندرێ برتۆن لە ساڵی ١٩٢٢ ز، بەشێوەیەکی فەرمی بە ئەنجامی و بە بەرهەمی دادایزمی ڕاگەیاند و دژی وەستایەوە"٤. واتە "سوریالیزم لە دادایزم لەدایک بوو، بەڵام ڕەنگ و ڕیشەی سەرهەڵدانی لەناو سیمبولیزم دا نەشونمای کرد، خودی بزووتنەوەکەش فەڕەنسایی بوو. هەروەها ئەو کەسانەی کە بە یەکەمجاریش ئەم ڕێچکەیان گرتەبەر بریتی بوون لە ئەندرێ برتۆن و ئاراگۆن و پۆل ئیلوار و فلیپ سۆپۆ... کە هەموویان خەڵکی فەڕەنسا بوون، سوریالیزم بەخێرایی لە شیعرەوە بۆ داستان و تیاترۆ و سینەما و نیگارکێشی و پەیکەرتاشی.. پەلی کێشا"٥ واتە سوریالیزم هات ڕەتکردنەوەکەی دادایزمی دووبارەکردەوە، بەڵام جگە لەوەی کە وەک درێژە پێدەر و تەواوکەری تەوژمی دادایزم سەریهەڵدا، هات چارەسەریشی بۆ دانا وەک پێشبینیکردنی ژیانێکی جوان لەدەرەوەی واقیع، کە پشت لە مەسەلەی دابونەریت و ئاین و ئەخلاقی جنسی و هەموو ئەوانە بکات. ئەمەش لەڕێگەی شۆڕ بوونەوە و پێی بردن بەو هەستانەی کە لەناوەوەی ئینسان کپکراون. ئیشی تاکی سوریالیش بریتییە لە پەردە لادان لەسەر ئەو هەستانە بێ گوێدانە هیچ بەربەستێکی کۆمەڵایەتی (دابونەریت و کلتور) و ئاینی و سیاسی. هەروەها پەردە لادان لەسەر مەسەلەی ئینحرافی جنسی، چونکە پێیان وابوو سیستەمی ژیان ئەخلاقی تێدا نەماوە، بەتایبەت ئەوەی کە ئینسان زۆر بچووک کراوەتەوە و بووەتە شتێکی زۆر کەم. ئەمەش

دەلالەتە لەوەی سوریالیزم لە مەوقیع و پێگەیەکدا سەرهەڵدەدات کە تاك هەست بە هیچ بنەمایەکی خۆشبەختی ناکات، بەڵکو دەگاتە ئەوپەڕی ڕەشبینی و بەرەو دونیایەك هەنگاو دەنێت کەلەواقیعدا بوونی نییە، جیاوازە لە واقیع واتە لەسەرووی ئەو واقیعە پێدەنێتە دوونیایەك کە پشت دەبەستێت بە بیرکردنەوەی قوڵ و لە نوقتەی هەستی بە ئاگایی مرۆڤیشەوە سەرچاوە دەگرێت و پەردە لەسەر ئەو هەستاش لادەدات کە کپکراون و ڕێگری لەوتنیان دەکرێت بەهۆی مەسەلەی ئایینی و کۆمەڵایەتی و سیاسی. هەروەها پێشیان وابووە مرۆڤ بەدرێژایی مێژوو لەژێر سایەی ئەو دابونەریت و پرەنسیپە کۆمەڵایەتی و ئاینی و سیاسییەی، کە پەیڕەوی لێکردوون، نەیتوانیوە ژیانێك بەرقەرار و دوستەبەربکات، کە شایستە بێت لەگەڵ خواستەکانی ئینسان. نەشیان توانیوە ئەخلاق بەبەری ئینساندا بکەن، هەروەها ئەو ئەخلاقەی کە هەشبووە نەیتوانیوە ببێتە پارێزەری ئینسان، بەڵکو بوونەتە هەڕەشە بۆ سەرجەم سەکتەرەکانی ژیان و بەربەستێکیش بوون بۆ ئەوەی مرۆڤ نەتوانێت لەسایەیانەوە ئاسایش و ئازادی ڕەها دەستەبەر بکات، کە بەختەوەری لانەی خۆی بکات. هەروەها بەهۆکاری ئەوەی کە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و پابەندی تاك بە ئاین لەئەوروپادا لە ئاستێکی لاوازدا بووە، هۆکاری سەرەکی بووە بۆ سەرهەڵدانی فیکری سوریالی..
بەڵام لەبەرئەوەی لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا پابەندبوون بە ئایینی ئیسلام و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە ئاستێکی باشدا بووە. بوونەتە بەربەستی سەرەکی لەبەردەم درووست بوونی تاکێکی حەقیقی سوریالی لەژینگەکەی خۆیدا سەرەڕای ئەو ژمارە کەمەی کە دروستیش بووە کە خودی خۆیان، خۆیان خستەتە ئەو ژینگەیە، واتە خۆیان ئەو ژینگەیان بۆ خۆیان دروست کردووە، کە ئەمەش حاڵەتێکی جیاوازە، بەڵام ڕۆژێیەکیان لە پانتاییەک وشەکانیان پێیشاندەتەوە و لە ئاوک و جیقەپاوەی وشە واتای نوێیان هەڵهەنجاوە، واتە گەمەیەکی هونەریان بە واتا کردووە، نەوەک گەمەیەکی فیکری کە دواجار بەشێکی سەرەداوەکانی دەچێتەوە سەر هیچگەرایی.. واتە بەشێکیان لەواتای حەقیقی و فیکرییەتی سوریالی تێنەگەیشتوون.
“هەرچەندە سوریالییەکان واقیعێکیان دەویست، کە هیچ ڕەبتی بەو واقیعەوە نەبوو کە تێیدا دەژیان بەواتای ئەوەی لە بەرهەمەکانیان ژینگەیەکی وایان دروست دەکرد و واقیعێکیان دەهێنایە گۆڕێ کە لەگەڵ ئەو واقیعەی ئەو سەردەمە زۆر جیاواز بوو. باڵاتر لە واقیعییەتی سنوردار و قبوڵکراوی دەخستە ژێر سەرنج و خواستی خۆیەوە. تا لەم ڕێگەیەوە بتوانێت، کەمێک بابەت بهێنێتە ناو ئەدەبیاتەوە کە پێشتر بەشێک نەبوون لە ئەدەبیات وەکو خەون و وەهم و”٦ ، بەڵام چونکە بۆ خۆیان لە واقیعدا دەژیان ئەگەر بەشێوەی

استوخش نبت، ب نا استوخ لگی سیمبولیزمو باسی ئو واقیعیان دکرد، ک تیدا بوون. چونک خیان واقیعی بوون و لهساریکی ترو نهاتبوون، بکو خشیان لناو جرگی کش سیاسی و ئابوری و کمایتی و سیاسییکانی فنسادا بوون. لسر بنمای فیکری تاکیش کاریان دکرد، ک ئمش بوو جی خن بوی تاک هرچند سربخ بت، دواجار تاکیش دچتو ناو بازن و تی کمگا. لبرئمش دبوای تاک سوریالییکان هموویان ل سوچکی گشتی هاوپیام بن و بیک ئاستدا بن. بلای کمی دبوای یاسایک هبووای، ک هموویان کبکاتو و یکسان بن، . تا پگیکی بهزتری هبووای و وکو بازک گی دابکوتای..

ئاهنگ حسن محمد

سرچاوکان:

- الأصفر، عبدالرزاق (1999)، المذاهب الأدبيه لدى الغرب، منشورات اتحاد كتاب العرب.ل١٦٩
- پریستلی، جی.بی (1372)، سیری در ادبیات غرب، ترجمه ابراهیم یونسی، تهران: امیرکبیر. ل٤٩٣
- فرهاد پیرباڵ (2009)، بازڕ ئدبییکان، هولر، منار. ل٣٢٨
- فاولی، والاس (1981)، عصر السرياليه، ترجمه خالده سعيد، بيروت: دارالعوده. ل١٧
- ثروت، منصور (1385)، آشنایی با مکتب‌های ادبی، تهران: سخن. ل ٢٣٠ – ٢٣١
- فاطمی قمی، سیدحسین (1379)، تصویرگری در غزلیات شمس، تهران: امیرکبیر. ل ٢٣٤
.